

Eski Hitit Çağı

Anitta'dan sonra Eski Hitit Krallığı'nın kuruluşuna dek yazılı belge olmadığı için, neler olup bittiğini bilmediğimiz bir dönem vardır. Bunu takiben en eski Hitit kralları hakkında bilgi edindiğimiz kaynaklar, Telipinu Fermanı olarak adlandırılan ve Eski Hitit Krallığı'nın sonlarında kral Telipinu tarafından entrikalarla ve cinayetlerle iç karışıklıklara düşen Hitit Devleti'nde bu karışıklıklara son vermek amacıyla yazdırılan belgenin baş tarafındaki tarihsel özet; I.Hattuşili'nin Vasiyetnamesi diye adlandırılan ve bu kralın Kuşşara şehrinde hasta yatağında yazdığı, asıl konusu veliaht değişikliği olan edebi içerikli belge; ölmüş kral, kraliçe, prens ya da kral ailesine mensup kişilerin isimlerini içeren ve onlara ne kadar kurban sunulacağını belirleyen kurban listeleridir. Öncelikle kurban listelerine bakmak gerekir. Çünkü bu listelerden öğrendiğimiz bazı kralların isimlerine başka hiç bir belge de rastlayamıyoruz. Hatta, bu nedenle, bunların krallık yapıp yapmadıkları da tartışma konusu olabilir. Nitekim, belirttiğimiz gibi kurban listelerinde sadece ölmüş kralların adları bulunmaz.

Dört yüz yıldan fazla sürmüş olan Hitit Devleti'nin kurulması yolunda ilk adımlar elimizdeki yazılı belgelere göre I.Labarna zamanında atılmış olarak görünmekle beraber, bu devletin asıl kurucusunun I.Hattuşili olduğunu, kurumları, gelenekleri, iç ve dış politikalarıyla devletin temellerinin bu kral zamanında atılmaya başladığını kabul ediyoruz. Kesin bir tarih vermek mümkün olmamakla beraber, I.Mursili zamanında olan ve Mezopotamya kronolojisine göre bir dayanak noktası oluşturan Babil'in fethi olayından hareketle I.Hattuşili zamanını XVII. yüzyılın ikinci yarısına yerleştirmek gerekir.

Hititçe çivi yazılı belgelerin ilk kez ortaya çıktığı I.Hattuşili döneminin olaylarını biz hem onun zamanından günümüze dek ulaşan hem de ondan sonra yazılmış belgelerle tanımaktayız. Özellikle, kralın veliaht değişikliği yapmak ve bunu ileri gelenlere bildirmek amacıyla, Kuşşara şehrinde hasta yatağında yazdığı bildirilen ilkçağın en güzel edebi eserlerinden biri olarak tanımlanan ve "Vasiyetname" olarak adlandırılan, hem Hititçe hem de Akkadca yazdırılmış olan belge bu kral zamanının iç olayları hakkında bilgiler aktarır. I.Hattuşili'nin

zamanına dair diğer ana kaynak ise, kralın yaptığı seferlerin yıl yıl anlatıldığı “Yıllıklar”dır. Bu da hem Hititçe hem de Akkadca yazılmıştır. Bunların dışında I.Hattuşili zamanına ilişkin bilgiler veren diğer kaynaklar arasında bu kral zamanının çok kısa bir özetinin yer aldığı Eski Hitit Çağı’nın son krallarından Telipinu’ya ait ferman niteliğindeki belge I.Hattuşili’nin Fermanı Urşu şehrinin kuşatmasını konu alan metin, çeşitli kronikler ve değişik içerikli belgeler vardır.

Günümüze kadar ulaşmış bu krala dair belgelere rağmen hala I.Hattuşili’nin tahta nasıl geçtiği kesin olarak ortaya konulamamaktadır. Her şeyden önce babasının adını, krallık yapıp yapmadığını bilemiyoruz. Kendisinden önceki kralla bir bağlantısı olup olmadığını, tahta yasal yollardan mı geçti, yoksa tahtı zorla mı ele geçirmişti, anlayamıyoruz.

I.Hattuşili’nin kraliyet ailesiyle ilgisini gösteren belgelerindeki bir cümle Vasiyetname’de geçen ve yukarıda I.Labarna’yı ele aldığımız yerde verdiğimiz pasajdadır. Burada büyükbabasının, oğlu Labarna’yı Şanahuitta şehrinde veliaht ilan ettiği, ancak soyluların ve ileri gelenlerin Papahdilmah’ı tahta geçirdikleri anlatılıyordu. Labarna veya Papahdilmah I.Hattuşili’nin babası olabileceği gibi, pekala büyükbabanın adı verilmemiş bir oğlu da söz konusu olabilir.

Her ne kadar tahta geçişi konusunda belirsizlik bulunsa da I.Hattuşili belgelerle en iyi tanıdığımız ilk Hitit kralıdır. Ondan öncesi için Anitta hariç belgelerin pek bir şey söylemediğini biliyoruz. Anitta’dan bahseden belge de bu kraldan yüzyıllar sonra yazılmış olduğuna göre, I.Hattuşili bir yönüyle çok önemlidir. Bu da günümüze dek ulaşan, ilk yazılı belge bırakan kral olmasıdır. Hititçe’nin yazıya uygulanmasının da yakından ilgili olduğu I.Hattuşili döneminden önce, Hitit tarihini aydınlatacak yeterli yazılı belgenin olmaması, Anitta ve babası Pithana’nın dahil olduğu Kuşşaralı sülale ile yine kendisini Kuşşara şehriyle ilgili sunan Hattuşili ve onun dahil olduğu Hitit kralları kuşağı arasında herhangi bir bağlantı veya devamlılık olup olmadığı konusunda bir şeyler söylememize olanak tanımaz.

Bu dönemde başkent olarak gördüğümüz Hattuşa, Hitit Devleti yıkılana kadar, II.Muwatalli zamanında başkentin geçici olarak Tarhuntaşşa şehrine nakledilmesi dışında hep başkent olarak kalmıştır. Bu şehrin adının Asur Ticaret

Kolonileri Çağı belgelerinde Hattice şekliyle “*Hattuş*” olarak geçtiğini görüyoruz. Buna karşılık Hititçe çivi yazılı belgelerde rastlanan Hititçe formu “*Hattuşa*”dır. Fakat bu forma “Hititçe çivi yazılı belgeler” olarak yaptığımız genellemenin dışında, Hititçe olmayan belgelerde de rastlandığının örnekleri vardır.

Vasiyetname olarak adlandırılan belgede anlatılan, krallığın içine düştüğü sıkıntılara, isyanlara geçmeden önce, bir başka metindeki isyandan bahsedelim. Burada da yine babasına karşı ayaklanan peş peşe iki kuşağa mensup oğullar söz konusudur

Kraliyet ailesi üyelerinin sebep oldukları öncelikle olmak üzere sıkıntılarla dolu bir saltanat süren I.Hattuşili'nin, bunun yanında çok başarılı askeri seferlerle Anadolu içinde ve dışında ülkesinin sınırlarını genişlettiğini görüyoruz. Bu konuda da tabii ki bilgilerimiz asıl olarak I.Hattuşili'nin Yıllıkları'na dayanmaktadır. Devlet içindeki entrikaların, ayaklanmaların ve bu başarılı askeri seferlerin, ayrı ayrı belgelerde anlatılıyor olması sebebiyle, kralın egemenlik yıllarının belli bölümlerine birbirinden sonra ve topluca yerleştirilmesi şüphesiz kabul edilemez. Ancak bunların belli zamanlarda değişen ağırlıklarla kendilerini hissettirdikleri bir gerçektir. Nitekim, iç karışıklıklar nedeniyle yaşanan sıkıntılı günleri daha çok kralın saltanatının sonlarına koymak gerekir.

Telipinu Fermanı'nın baş tarafındaki tarihsel özette I.Labarna'nın seferler düzenlediği şehirlerin adlarının sayıldığını bu kralı ele aldığımız yerde belirtmiştik. Bu şehirlerin hepsi de Orta Anadolu'da, hatta Orta Anadolu'nun da güneyindedirler. Şu halde I.Labarna'nın seferlerini nerede yoğunlaştırdığı ortaya çıkıyor. I.Hattuşili ise sadece Anadolu içinde seferlerle kalmayıp, Anadolu'nun güneydoğusu ve Kuzey Suriye'ye de yönelmiştir. Anadolu içinde siyasal birliği sağlayan bu kral zamanında, tüm Hitit tarihi boyunca izleyebildiğimiz dış politikanın temel hedefi de böylece ortaya konulmuştur. I.Hattuşili'nin yaptığı askeri seferleri yıllara göre anlatan altı yıllık icraatını konu alan Yıllıklar'daki sıraya göre, kral önce Anadolu içi ile ilgilenmiş, daha sonraları ise seferlerini çoğunlukla güneydoğu yönünde sürdürmüştür.

Anadolu içindeki siyasal birliği sağlama ve genişletme çabalarının ötesinde I.Hattuşili Dönemi, tüm Hitit Devleti tarihi boyunca gördüğümüzü söylediğimiz

Anadolu'nun güneydoğusu ve Kuzey Suriye'ye yönelik politikaların temelini oluşturulduğu dönemdir. Kralın Yıllıkları ve bunun yanı sıra başka belgelerle bu yönde girişilen askeri seferler, mücadeleler, hedefler izlenebilmektedir.

Önce Alalah(Tell Açana)'a seferi görüyoruz. I.Hattuşili'nin güneydoğu istikametindeki asıl hedefi, merkezi Kuzey Suriye'deki Halap(Halep) şehri olan Yamhad Krallığı'dır. Alalah da Yamhad Krallığı'na bağlı küçük krallıklardan biriydi. I.Hattuşili'nin neden özellikle Alalah üzerine yürüdüğünü ise bilemiyoruz.

Yıllıklar'da anlatılan olayların daha kapsamlı olarak ele alındığı öne sürülen ve bunun sonucu I.Hattuşili Dönemi'ne tarihlenen metinlerde Hurriler'le ilgili bahisler vardır. Metni tam olarak anlayıp yorumlamak, tahrip olması nedeniyle mümkün değildir. Bunların dışında da iki ayrı belgede daha Hurriler'den bahislere rastlanmaktadır ki bunlardan da Hurriler'e ait tarihsel açıdan önemli bir bilgi edinmek mümkün olmuyor.

MÖ III. binyıl ortalarından MÖ VII. yüzyıla kadar Önasya'da varlıkları izlenebilen Hurriler açısından şunu söylemek mümkündür ki, Hurriler'in Hititçe çivi yazılı metinlerde ilk geçişi, tarihsel belgelerde Hitit-Hurri ilişkilerine dair ilk bilgilerimiz I.Hattuşili zamanına aittir.

I.Hattuşili'nin asıl hedefinin merkezi Halap şehri olan Yamhad Krallığı olduğunu biliyoruz. Nitekim Puhanu Kroniği olarak adlandırılan metinlerde kralın Arinna'daki rakibini alt ettikten sonra Halap'a karşı sefer hazırlıklarının yapılmasını emrettiği, ancak bu savaş hazırlıklarının Hurriler'in saldırılarıyla yarım kaldığı anlaşılmaktadır. Tabii bu saldırı Halap'a yönelik politikayı ertelemekle beraber tamamen önleyememiştir. Hattuşili'nin Halap'ı hedef alan askeri seferlerinin sürdüğü Yıllıklar'ın yanı sıra başka belgelerle de takip edilebilmektedir. Ancak hemen şunu vurgulamak gerekir ki, I.Hattuşili Dönemi'nde doğrudan Halap şehrine bir askeri girişimde bulunulamamıştır.

Anadolu içerisinde siyasal birlik sağlama hareketleri ve Hititler'in bir aşamadan sonra Anadolu içi faaliyetleriyle birlikte güneydoğuya da yönelmelerinin nedenleri değişik açılardan ele alınabilir. Bölgenin coğrafi konumu Hititler'in ilgilenmelerinde önemli etkenlerden biridir. MÖ II. binyılın önemli siyasal ve kültürel merkezleri arasında bulunuyor olması dolayısıyla

Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye, Anadolu'daki güçlerin ellerinde bulundurmaya arzulanları yeri. Ulaşım her yerde kolaylıkla sağlanamamasına rağmen, ilişkilerin gelişmiş olması ve bu yönde gösterilen ilgi, bölgenin o zamanın dünyasında cazip özellikleri bulunduğunu, en azından Hititler'in kendilerine göre, burası ile ilgilenmeyi gerektirecek nedenlere sahip olduklarını gösterir. Bu bölgede kurulmuş devletçikler ve şehirlerin Anadolu dışındaki diğer güçlerin egemenliğinde bulunması, Anadolu için tehlike oluşturuyordu. Nitekim, I.Hattuşili'nin hedef aldığı bildiğimiz Yamhad Krallığı muhtemelen Mısır ve Mezopotamya'daki güçlerin etkisi altındaydı. Hurriler'in güneydoğudaki yoğun varlığı ve Anadolu içlerine dek etkilerini genişletebilmeleri de Hititler'in onların yarattığı ve yaratacağı tehlikeleri önleme amacının da buraya yönelmelerinde etkili olduğu fikrini verir.

Kuzey Suriye, o çağın dünyasını oluşturan üç büyük uygarlık bölgesi, Anadolu, Mezopotamya ve Mısır arasında bulunuyor olması ve coğrafi koşullarının uygun olmasıyla ticaret yollarının geçtiği yeri. Bunun yanı sıra bölgenin sahip olduğu doğal zenginlikler buraya ekonomik açıdan çekicilik kazandırıyor. Bunun da I.Hattuşili'nin hedefini Kuzey Suriye'ye yöneltmesindeki nedenlerden biri olduğu kabul edilmektedir. Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde Mezopotamya'nın Anadolu'ya olan ekonomik ilgisinin oluşturduğu Anadolu ile bu bölge arasındaki gelenek ve Anadolu'nun ekonomik varlığını tanımış olmasının ortaya koymuş olabileceği istek, bu arada göz ardı edilmemelidir.

Çivi yazılı metinlerde sefer yapılan yerin genellikle yağmalandığının anlatılıyor olmasına dikkat edilirse, Kuzey Suriye'nin zenginliği, Hititler'in ilgisini çekmekte önemli bir etki yapmış olmalıdır. Buradan hareketle Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'ye seferleri, her zaman dikkatli seçilmiş, özenle oluşturulmuş ve ısrarla sürdürülmüş politika olarak görmemek de mümkündür. Ekonomik bakımdan bunu göz önünde bulundururken, siyasal açıdan Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye ile tüm Hitit tarihi boyunca meşgul olunması, bir zorunluluktan kaynaklanmış durum olarak da kabul edilebilir.

I.Hattuşili zamanında belgelerde tanıdığımız bazı kurumları tüm Hitit tarihi boyunca karşımıza çıktığını görüyoruz. Bunlardan biri *Tawanannalık* kurumudur. Hem Eski Devlet hem de İmparatorluk Dönemleri'nden tanıdığımız Tawananna Hitit büyük kraliçelerinin unvanıdır. Bu unvanı taşıyan kraliçeler, krallarla birlikte devlet işlerinde önemli yetkilere sahip olmuşlar ve önemli bir otoriteyi temsil etmişlerdir. Tawanannalar birlikte devletin başında buldukları kralın ölümünden sonra da bu unvanlarını korumuşlardır. Tawanannalık kurumunun niteliği İmparatorluk Dönemi'nde biliniyorken, Eski Krallık'ta net olarak ortaya konulamamaktadır. Ancak bu dönemde de etkin olduğu yukarıda ele aldığımız Tawananna'ya dair I.Hattuşili Dönemi belgelerindeki kayıtlardan anlaşılabilir. Kralın, Tawananna'nın ve onun çocuklarının adlarının dahi söylenmesini bir fermanla yasaklamaya çalışması; kendisinin tahta geçişini yasal göstermek için Tawananna'ya olan yakınlığını vurgulaması bunun örnekleridir.

I.Hattuşili Dönemi belgelerinde karşımıza ilk olarak çıkan bir kurum da *Panku*'dur. Panku, daha sonra değineceğimiz üzere Eski Hitit Dönemi'nin en dikkate değer belgelerinden Telipinu Fermanı'nda devlet içindeki ağırlığıyla kendini gösterir. Hattuşili zamanında Vasiyetname'ye göre bir danışmanı meclisi kimliğiyle ortaya çıkar. Soylular meclisi de diyebileceğimiz Panku'nun üyelerinin sayısı ve niteliği hakkında kesin bilgimiz yoktur. Doğrudan Panku ile ilgisine dair belgelerde hiç bir iz görmemekle beraber, I.Hattuşili zamanında soyluların, ileri gelenlerin başkentte ne derece etkili oldukları Vasiyetname'de bizzat kralın anlatımıyla ortaya çıkmaktadır.

I.Hattuşili'nin yerine geçen kral, onun Vasiyetname'sinde veliaht gösterdiği I.Murşili'dir. Vasiyetname'nin Murşili'nin tahta geçirilmesi, onun yetiştirilmesi, korunması konusunda ileri gelenlere, soylulara kralın talimat verilmesini içeren pasajı yukarıda aktarılmıştı. Oradan anlaşıldığına göre Murşili henüz çocuktur. I.Hattuşili ondan bahsederken "oğlum Murşili" (*Mursili DUMU-IA*) der. Metnin başka satırlarında da Murşili için "oğul" kelimesi kullanılır. Murşili'ye hitabında da kendisini "babası" olarak sunar. Bu metinde Murşili'nin kendi oğlu olmadığını ima edecek herhangi bir ifade kullanmamaktadır. Ancak başka belgelerde I.Murşili'nin aslında I.Hattuşili'nin öz oğlu olmadığı ortaya çıkmaktadır.

II.Murşili'nin Halap kralı Talmi-Şarruma ile yaptığı anlaşmanın daha önce tercümesini sunduğumuz baş tarafındaki Halap ile ilişkilerin tarihsel özetinde, I.Murşili, I.Hattuşili'nin torunu olarak verilir.

I.Murşili'nin metinlerde I.Hattuşili'den babası olarak bahsetmesi, I.Hattuşili'nin onu oğlu olarak kabul etmesine karşılık, onun da I.Hattuşili'yi babası olarak benimsemesi sonucu olmalıdır. Kız kardeşinin oğlunu evlatlık alıp veliaht ilan etmesi, Murşili'nin de evlatlık alınmış olabileceğini işaret eder. Eğer Murşili kralın öz oğlu olsaydı, kendi oğlu dururken Genç Labarna'yı evlatlık alıp tahta varis göstermesi ataerkil bir toplum olan Hititler'de geçerli olan tahta geçiş kurallarına aykırı olacaktı.

I.Hattuşili'nin asıl hedefi olan, anacak ele geçiremeden öldüğü Halap'ı(Halpa) I.Murşili'nin ele geçirdiğini biliyoruz. Telipinu Fermanı'ndaki bir cümlenin yanı sıra, bunu bize asıl açıkça anlatan belge, II.Murşili ile Halap kralı Talmi-Şarruma arasında yapılan, daha önce I.Hattuşili'nin Halap ile olan ilişkilerine değindiğimiz yerde ilgili bölümün çevirisini aktardığımız antlaşmadır. Bunların dışında da bu olaydan söz eden metinler vardır. Bunlardan birinde I.Murşili'nin Halap'ı zaptettiği anlatılır. Anlatıma göre kral Halap'a bir intikam seferi düzenlemiş ve babasının intikamını almıştır. Metindeki ifadeyle “ve o Murşili Halpa şehrine gitti, babasının kanını geri istedi...”. Bu durum I.Hattuşili'nin belki de Halap şehrine olan bir sefer sırasında yaralandığını ve öldüğünü akla getirir.

Kuzey Suriye'de Hititler'in yıllarca hedefi durumunda olan Halap'ın zaptından sonra I.Murşili daha uzaklara, Mezopotamya'nın ortalarına, Babil'e kadar uzanmıştır. I.Murşili bizzat ordusunun başında Babil'e dek gitmiş ve orayı ele geçirerek esirler ve ganimetle geri dönmüştür. Ne ilginçtir ki Hitit tarihi boyunca tekrarı olmayan bu büyük başarı şimdiye dek ele geçen çivi yazılı belgelerde bir kaç küçük kayıt dışında anılmaz.

Babil'in ele geçirildiği, meşhur kanun koyucu Hammurabi'nin de dahil olduğu I.Babil sülalesine son veren bu sefer, Mezopotamyalı kaynaklarda da yer alır. Bir Babil kroniğinde bu olaya dair şu cümleler okunur: “*Şamşu-ditana*

zamanında Hattili adam Akkad Ülkesi'ne yürüdü." Buradan I.Murşili'nin Babil'li çağdaşının Şamşu-ditana olduğunu öğreniyoruz.

Bu tespit aynı zamanda Eski Anadolu kronolojisi için de bir dayanak noktası oluşturur. Eski Anadolu'da kendi içerisinde ve olayların günümüze olan uzaklığını tespit edecek, yani mutlak kronolojiyi saptayacak bir hareket noktasından yoksunuz

I.Murşili her ne kadar Babil'e kadar giderek bu şehri ele geçirmişse de, başkent Hattuşa'dan çok uzak bu toprakların uzun süre Hititler'in elinde bulundurulması söz konusu olamazdı. Hititler aldıkları zengin ganimetle Anadolu'ya dönmüşlerdir. Dönerken Kassit asıllı Hana kralı Gandaş'ın buraya vali olarak bırakılması, belki Hititler'in bu kadar uzak topraklara sefer yapmalarında Kassitler'den yardım gördükleri ihtimalini düşündürür. Hititler'in Babil'den dönüş yolunda taşıyamayarak yarı yolda Hana Ülkesi'nde bırakmak zorunda kaldıkları tahmin edilen tanrı heykelini yeniden Kassit kralı II.Agum'un Babil'e götürdüğünü bu kralın bir belgesinden öğreniyoruz.

Babil seferi dönüşünde I.Murşili'yi başkent Hattuşa'da , sonunda kızkardeşinin eşi tarafından öldürüleceği komplolar beklemektedir. Telipinu Fermanı'ndaki anlatım, her ne kadar çok özet olduğundan dolayı açıkça anlaşılmasa da, Babil seferi dönüşü ile Murşili'nin öldürülmesi arasında fazla zaman geçmemiş olmalıdır. I.Murşili'nin selefi I.Hattuşili'nin onu tahta varis gösterdiği Vasiyetname'sinde dile getirdiği geleceğe yönelik endişelerinde hiç de haksız olmadığı böylece ortaya çıkmıştır. Zamanından günümüze ulaşan az sayıdaki belgeye rağmen başarıdan başarıya koştuğu anlaşılan, bu Eski Hitit döneminin güçlü kralının öldürülmesi ile Hitit Devleti uzun yıllar sürecek bir kargaşa ortamına girmiştir.